

Activisten op veroveringstocht in de administratie

*Machtsverwerving in het Ministerie van Financiën
tijdens de Eerste Wereldoorlog*

LUC VANDEWEYER

Elke beweging wil mensen werven en voert daarvoor propaganda. De Vlaamse Beweging is daarin niet anders. In de creatie van haar zelfbeeld wordt per definitie uitgegaan van de premisse van de ‘underdog’: Vlaamse idealisten die tegen een machtsapparaat, tegen onverschilligheid, onwil en vijandigheid moeten opboksen ter ontvoogding van de verknechte Vlaamse taal en natie. Maar ook flaminganten hebben ooit macht uitgeoefend. Daaraan wordt slechts weinig aandacht besteed. Voor de wervende literatuur ligt dat voor de hand, maar ook het wetenschappelijk onderzoek richt zich voornamelijk op de grote protagonisten en op de partijen en strijdorganisaties. Machtsuitoefening is nochtans veel ingrijpender en laat veel dieper en langduriger sporen na dan intellectuele disputen betreffende taalgebruik. Daarin inzicht verwerven is dus van primordiaal belang om de afkeer die vele Vlamingen, Walen en Franstaligen koesterden voor deze nationale beweging, te begrijpen.

Vandaar dat het activisme tijdens de Eerste Wereldoorlog verder onderzoek verdient.¹ Het infiltreren van het Belgische overheidsapparaat destijds is bijvoorbeeld een proces dat een groot aantal mensen persoonlijk raakte en dat nog lang bleef nazinderen. De administratie en het rijksonderwijs vormden een strijdterrein waar macht kon veroverd worden. Dat moest ook, wilde de administratieve scheiding, symbool van de ‘zelfstandigheid van Vlaanderen’ en dus van de splitsing van België, geen dode letter blijven.

1. Betreffende het activisme zie de synthese: L. WILS, *Flamenpolitik en activisme. Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog*, Leuven, 1974. Voor een overzicht van de bestaande literatuur en de verschuivingen in visie op het verschijnsel ‘activisme’: L. WILS, De geschiedschrijving van het activisme, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 51, 1992, nr. 2, pp. 65-82. Toegesplitst op Gent maar in feite veel ruimer van bereik is D. VANACKER, *Het activistisch avontuur*, Gent, 1991. De Duitse politiek werd grondig onderzocht door W. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus und belgischer Nationalitätenkonflikt. Die Rezeption der Flamenfrage in der deutschen Öffentlichkeit und deutsch-flämische Kontakte 1890-1920*, Melsungen, 1989.

In onderhavig artikel onderzoeken we de situatie in het ministerie van Financiën. Dat departement was van grote betekenis. Via dit administratief apparaat kon het activisme in principe greep krijgen op het geld van de belastingbetalers. Het was daarnaast een departement waar iedere burger mee te maken kreeg. De machtsontplooiing van het activisme gebeurde uiteraard binnen de klijlijnen van wat de bezetter voorschreef. De relatie tussen de bezetter en deze collaborateurs kan zo verder onderzocht worden. Voor Financiën werd ook gekozen omdat het archief van de Raad van Vlaanderen en het archief van het Algemeen Secretariaat van het ministerie van Financiën konden geraadpleegd worden. Daardoor was dieper inzicht mogelijk in de motivaties en handelingen van zowel de activistische, de Belgische als de Duitse hoofdrolspelers en figuranten.²

Vóór de Duitse inval

Toen de Duitsers in augustus 1914 België binnenvielen, had de Vlaamse Beweging al vele decennia geschiedenis achter de rug. Daarbij was het administratief taalgebruik altijd een belangrijk punt van aandacht en ergenis geweest. In de jaren net vóór 1914 verscherpte dit en ontstonden er binnen de ambtenarij flamingantische organisaties. Dat gebeurde in een periode toen het, omwille van verschuivingen in het politieke krachtenveld, onmogelijk werd om nog taalwetten in het parlement gestemd te krijgen. Nochtans groeide de beweging in macht en aantal, maar dat gold al evenzeer voor de wallingantische tegenstanders. Deze taalstrijd werd goedgevoerd met moties, parlementaire interpellaties en publikaties uitgevochten. Behalve in de burelen van de administratie, want daar raakten het wallingantisme en het flamingantisme elkaar fysiek. Het ging in dat milieu immers ook om banen en promotiemogelijkheden en dat leidde tot ernstige incidenten waarvan de echo's herhaaldelijk in de pers opdoken. Lode Wils noemde het wallingantisme in deze periode niet voor niets een *“beweging tot administratieve kolonisatie van Vlaanderen”*.³ Van de weeromstuit behoorden de flamingantische ambtenaren tot de radicale voorhoede van de Vlaamse Beweging. Voor zover ze het natuurlijk aandurfdren om hun overtuiging openlijk te belijden. Pesterijen en disciplinaire maatregelen waren immers een bittere realiteit.⁴

2. Archief Algemeen Secretariaat van het Ministerie van Financiën, (in het vervolg afgekort als Fin.), in het Algemeen Rijksarchief Brussel, (in het vervolg afgekort als ARA). In deze instelling bevindt zich ook het Archief van de Raad van Vlaanderen (afgekort als R.V.).

3. L. WILS, *Van Clovis tot Happart. De lange weg van de naties in de lage landen*, Leuven-Apeldoorn, 1992, pp. 188-197, citaat p. 189.

4. Over de Vlaamse Beweging in de ambtenarij werd nog te weinig onderzoek gedaan. Belangrijk is H. VAN VELTHOVEN, *De Vlaamse kwestie 1830-1914. Macht en onmacht van de Vlaamsgezinden*, Kortrijk, 1982, pp. 182-189.

De verscherping van het taalconflict speelde zich af tegen de achtergrond van een onweersachtig internationaal klimaat. De oorlogskans steeg voelbaar in de zomer van 1914, na de moordaanslag in Sarajevo op de Oostenrijks-Hongaarse kroonprins op 28 juni. Wenen stuurde op 28 juli een oorlogsverklaring aan Servië. Op 31 juli zond Berlijn een ultimatum naar Frankrijk en naar Rusland. Vele Belgen sloten de ogen voor het oorlogsgevaar. Dat kan niet gezegd worden van de regering en zeker niet van de minister van Financiën, Aloïs Van de Vyvere. Op diezelfde 31 juli stuurde hij een “*vertrouwelijke*” omzendbrief naar zijn ambtenaren met richtlijnen voor hun gedrag tijdens een eventuele bezetting. Daarin somde hij nuchter de toepasselijke artikelen op van het Verdrag van Den Haag van 18 oktober 1907. Dat bepaalde dat een bezetter de bestaande administratie in stand moest houden. Dat klonk nogal geruststellend en bovendien was het neutrale België nog niet effectief aangevallen. Het kon nog gewoon overwaaien.⁵

De administratie onder Duitse druk

Enkele dagen later bleek dit een pijnlijke illusie te zijn. De administratie werd op 4 augustus 1914, net als de hele Belgische bevolking, verrast door de Duitse inval. Velen gingen in paniek op de vlucht. Een groot deel trok naar het buitenland; een aantal ambtenaren werd soldaat. Dat zorgde voor een bijna totale ontmanteling van het overheidsapparaat. Dat verontrustte de regering. Van de Vyvere vroeg op 17 september, vanuit de vesting Antwerpen, aan al zijn directeurs inlichtingen betreffende het gedrag van hun ondergeschikten. Degenen die zomaar gevlucht waren moesten niet rekenen op loon en iedereen moest verantwoording afleggen over het archief en de geldmiddelen die onder hun hoede gesteld waren.⁶ Na korte tijd werd ook de vesting Antwerpen aangevallen en de regering moest uitwijken naar West-Vlaanderen. Enkele topambtenaren volgden hun minister en kwamen uiteindelijk terecht in Le Havre.

De Duitse bezetter trof dus een gedeeltelijk onttakeld apparaat aan en het kostte tijd om dit terug enigszins op dreef te krijgen. Op 25 september stuurde het bezettingsbestuur een brief waarin de ambtenaren gewezen werd op hun plichten volgens het Haagse oorlogsrecht en waarbij ze aangemaand werden individueel een loyaliteitsverklaring te tekenen. Op 1 oktober kwamen de nog aanwezige ambtenaren van de centrale diensten in Brussel bijeen om de toestand te bespreken. Er was veel

5. ARA, Fin. nr. 586, dos. 5, “Instructions à observer par les comptables en cas d’occupation du territoire”, 31 juli 1914.

6. Blijkbaar nog opgesteld in Brussel, maar vrijwel zeker verstuurd vanuit Antwerpen, 17 september 1914; ARA, Fin. nr. 586, dos. 5.

wantrouwen en weerzin tegenover de bezetter. Mochten ze de loyaliteitsverklaring ondertekenen? Zou Van de Vyvere het daarmee eens zijn? Wat zou er gebeuren met degenen die weigerden? Ze vroegen dringend om een antwoord aan de hoogste in rang, secretaris-generaal Buisseret. Buisseret wachtte niet lang en schreef op 5 oktober 1914 aan al zijn ambtenaren dat een gehele of gedeeltelijke bezetting van het land de verdere werking van het departement niet in de weg mocht staan. Daarbij verwees hij uitdrukkelijk naar het geldende oorlogsrecht waarvan hij de desbetreffende bepalingen nog eens citeerde. Hij verwees ook naar de omzendbrief van hun voorgedijminister van 31 juli. De bevolking in bezette gebieden mocht niet ingeschakeld worden voor oorlogsdoeleinden maar wel moest zij instaan voor het onderhoud van de bezettingstroepen. Buisseret vroeg dat alle beschikbare ambtenaren trouw terug hun dienst zouden hervatten zoals door het Duitse bezettingsbestuur was gevraagd. Daarbij moedigde hij zijn mensen aan om de gevraagde loyaliteitsverklaring te tekenen. En hij besloot: *“Nous considérons que chacun peut, en conscience, souscrire, dans ces termes, l’engagement de rester en fonctions.”*⁷ Daarmee begon voor de ambtenarij van Financiën het leven onder Duits bevel.

Overigens was lang niet elke ambtenaar bereid om die verklaring te ondertekenen. Sommigen vertikten het om het document terug te bezorgen aan de bezettingsautoriteiten. Het gevolg daarvan was dat ze geen loon meer ontvingen. In de loop van 1915 hadden de Duitsers door dat dergelijke ambtenaren nochtans toch op post bleven. Vermits ze geen verklaring hadden getekend betekende dit meteen dat ze de Duitse maatregelen zonder gewetensbezwaren konden saboteren. Op 10 juli 1915 schreef de Duitse verantwoordelijke voor het burgerlijk bestuur in Brussel, Maximilian von Sandt een strenge brief waarin hij dreigde met zware straffen tegenover betrokkenen en de chefs die hun ogen sloten. *“Dies ist nicht zulässig”*. Die mensen moesten eruit.⁸

Velen hebben gemeend dat de bezetting niet al te lang zou duren en dat ze dus de bezetters konden negeren. Zij kwamen bedrogen uit. De bezetting sleepte veel langer aan dan verwacht. Ondertussen was er nog altijd een Belgische, legitieme autoriteit in de vorm van de Belgische regering te Le Havre en die besefte dat ze er alle belang bij had om de ambtenarij in het bezette land niet te verwaarlozen.⁹

7. Deze briefwisseling in ARA, Fin. nr. 586, dos. 5.

8. ARA, Fin. nr. 83, dos. 114. Brief van Von Sandt aan de centrale administratie van Financiën, 10 juli 1915.

9. De vooraanstaande activistische dominee J.D. Domela Nieuwenhuis Nyegaard verhaalt in *De Toekomst. Weekblad voor Nederland*, 10 juli 1915, op pp. 299-300 hoe de regering vooral sterk stond *“onder het onderwijzend personeel – ja vooral onder de ambtenaren.”* Via koeriers bezorgde de regering geld aan de ambtenarij.

De bezetter merkte natuurlijk dat vanuit Le Havre voelhorens werden uitgestoken en dat er opnieuw directieven werden gegeven. De Duitse verantwoordelijke voor de Belgische financiën, *Geheim-Oberfinanzrat* Pochhammer, verwittigde de ambtenaren dat de regering dat recht niet had. Zij die zich toch zouden richten naar wat uit Frankrijk werd doorgeseind, schonden de loyaliteitsverklaring die ze hadden getekend. Hij waarschuwde hen “*serieusement*” daarvoor goed op te letten.¹⁰

Het was in feite zowel een Belgisch als een Duits belang dat Financiën tot op zekere hoogte op dreef bleef. Het overheidsapparaat moest immers voortbestaan en dus moesten de ambtenaren betaald worden. Dat was niet alleen nodig voor het naakte overleven van de bevolking maar ook om rust en orde te verzekeren. Maar de bezetter wilde daarnaast uit de bezette gebieden zoveel mogelijk rijkdom persen ten gunste van de oorlogsinspanning. Dat was uiteraard een facet dat Le Havre niet wilde bevorderen. De Belgische administratie – en Financiën in het bijzonder – stond dus voor een dilemma. Er werd een oplossing gevonden door traag en slecht te werken. Genoeg om het skelet van het Belgisch overheidsapparaat in stand te houden maar niet genoeg om Berlijn echt ter wille te zijn.

De dreiging van de bestuurlijke scheiding

De sfeer raakte verhit toen een aantal Vlamingen en enkele Walen zich leenden voor de Duitse oorlogsdoeleinden. Dat kwam in een stroomversnelling met de reis van een delegatie Vlaamse activisten naar Berlijn op 3 maart 1917. Die sloeg in als een bom. Twee dagen later konden de ambtenaren in hun krant lezen dat de Duitse regering de bestuurlijke scheiding tussen Vlaanderen en Wallonië had beloofd. Het officiële Duitse antwoord op deze activistische missie werd overigens in Brussel ook verspreid via aanplakbrieven. Niemand kon zeggen dat hij het niet wist. Het begrip ‘bestuurlijke scheiding’ was de flaminganten vóór de oorlog al bekend. In haar afweerreactie tegenover de Vlaamse Beweging had het wallingantisme, bij monde van Jules Destrée, al eens geroepen om bestuurlijke scheiding. Op het congres van de flamingantische rijksambtenaren in Gent in 1911, had J. Van Autgaerden geantwoord: “*Zij vragen de bestuurlijke scheiding. Wij vragen ze niet, nochtans wij alleen zouden er bij winnen.*”¹¹ Het spreekt vanzelf dat

10. Pochhammer deed dat door Administrateur-directeur-generaal Van Cutsem bij hem te roepen en deze opdracht te geven een brief rond te sturen met een uitdrukkelijke verwittiging plus bedreiging. Op 24 maart 1916 werd die brief opgesteld. ARA, Fin. nr. 95, dos. 283.

11. *Verhandelingen van het Tweede Kongres der Vlaamsche Staatsbedienden te Gent 't jaar 1911*, Gent, s.d., zie citaat p. 48.

een aantal mensen, zes jaar later, dacht er inderdaad bij te winnen als de Duitsers de bestuurlijke scheiding effectief zouden doorvoeren. Zeker vermits de Duitsers met hun Flamenpolitik er voor hadden gekozen om de balans naar Vlaamse kant te doen doorslaan.

De politieke context was natuurlijk totaal anders dan in het vreedzame, neutrale België van 1911. De bestuurlijke scheiding was in Duitse ogen een logische stap in de ontakeling van België, bedoeld om de Duitse macht over het grondgebied voor langere termijn te vestigen. Dat speelde niet alleen de bezetter in de kaart. Ook de activisten moesten de administratie beheersen, als zij Vlaanderen wilden domineren. Bovendien beseften deze mensen maar al te goed dat zij dan een machtig wapen in handen hadden. De administratie was niet enkel hét bestuursinstrument van de overheid maar ook een belangrijke werkgever. Wie in activistisch vaarwater ambtenaar zou worden, of een bevordering zou aanvaarden, was noodzakelijkerwijs met handen en voeten gebonden aan het activisme. Een terugkeer van de Belgische regering betekende voor deze mensen immers de verwijdering uit de administratie. Iedere ambtenaar die met de activisten mee opstapte, werd daardoor vrijwel zeker een noodgedwongen, maar daarom niet minder bruikbare, propagandist. Een erg nuttige tactiek om de numeriek schamele gelederen van deze collaborerende beweging wat aan te dikken.

Dat de activisten argumenten voor hun optreden konden vinden in de bestaande dominantie van het Frans, is zonneklaar. De vooroorlogse verbittering in de Vlaamse ambtenarenrangen uitbuiten, werd daardoor een haalbare kaart. In een pamflet *Aan de Vlaamse Staatsbedienden* werd er op gewezen dat de Nederlandstalige ambtenaren in België zwaar benadeeld werden door het overheersende karakter van de Franse taal. *“Deze grievende onrechtvaardigheid ten opzichte van de Vlamingen had voor gevolg dat de hoge plaatsen in al onze middenbesturen te Brussel bijna uitsluitend door Walen die weinig of geen Vlaams kenden, werden ingenomen. Het Vlaamse land krioelde van Waalse, Vlaamsonkundige ambtenaars en bedienden die ook daar de plaatsen kwamen innemen die rechtmatig toekomen aan de Vlamingen.”* Dat sloeg de nagel op de kop. Maar welke remedie werd aangeboden: *“Door de bestuurlijke scheiding werden al de kunstmatige hinderpalen, barrelen en slagbomen, die de Vlaamse staatsbedienden het betreden van de baan naar de hoogte moesten belemmeren, met een slag uit de weg geruimd. ‘De baan wordt vrij voor alle geschikten’. Ieder die een verstandige kop op zijn schouders draagt, die bezield is met arbeidslust en gesterkt door stalen wil, kan voortaan in Vlaanderen, ‘door en met zijn eigen taal’, opklimmen tot de hoogste staatsambten.”* Dat de franskiljons tegenweer zouden bieden was vanzelfsprekend maar de Vlaamse ambtenaren moesten beseffen waar hun heil lag en welke hun plicht was: *“De Vlaamse Staatsambtenaren moeten het zich als een plicht aanrekenen hun steun te verlenen aan de strijders die de verovering*

van het Vlaamse volksrecht na de oorlog voor goed willen vestigen."¹² Dus activist worden! De verlokking was groot.

De aangekondigde machtsgreep op de administratie onder het motto 'bestuurlijke scheiding', zou voor ieder duidelijk maken dat het de activisten menens was met de scheuring van België. Maar het Belgische nationalisme was een obstakel van formaat, want het kon rekenen op de grote meerderheid van de bevolking. De greep naar het geld van de belastingbetaler zou geen gemakkelijke operatie worden. Des te meer omdat de Duitse bezetter – die de nodige speelruimte moest creëren – diverse, moeilijk met elkaar verzoenbare doelstellingen had: "*Ruhe und Ordnung*" en zoveel mogelijk opbrengsten op de korte termijn; het verzekeren van Duitse invloed in België via de Vlaamse Beweging op langere termijn... als dit laatste tenminste de mogelijkheid van een compromisvrede met de westelijke geallieerden niet te zeer in de weg zou staan. De uiteindelijke beslissing zou, hoe dan ook, op het slagveld vallen. Zolang de Duitse bajonetten de geallieerde offensieven deden doodbloeden, was er voor de activisten tijd om hun slag te slaan.

Zeker nadat de Raad van Vlaanderen zich opwierp als vertegenwoordiger van het activistische Vlaanderen vanaf het begin van 1917, was er een duidelijk aanwijsbaar lichaam dat de officiële verantwoordelijkheid droeg voor de greep naar de macht, al werd dit achter de schermen door de Duitsers gedirigeerd. Er werden tevens 'gevolmachtigden' aangeduid die zowat de formele verantwoordelijkheid kregen van een traditionele Belgische minister. Daarnaast werden binnen de Raad 'commissies' geformeerd, ook al naar het voorbeeld van wat bestond in het Belgische parlement. De slag om de administratie kon beginnen.

Op 21 maart 1917, enkele weken na de reis naar Berlijn, verscheen het besluit tot de administratieve scheiding.¹³ Kort daarna gingen de eerste departementen voor de bijl. De Belgische administratie was evenwel geen gewillig schaap dat zich zonder tegenspartelen in twee liet snijden. De dreiging van de hogere ambtenaren om het werk neer te leggen, werd door de Duitsers ernstig genomen. De bezetter was er zich immers van bewust dat de activisten over onvoldoende kandidaten beschikten om dat, van de ene dag op de andere, op te vangen. In de Raad van Vlaanderen werd door Alfons Fornier, Evarist Stocké en anderen gepleit om deze topambtenaren hard en snel aan te pakken: "*een sanctie waarbij we de ontslag-*

12. ARA, Oorlogsbibliotheek nr. 15884. Pamflet "Aan de Vlaamsche Staatsbedienden". Opstellers of verantwoordelijken werden niet vermeld maar het pamflet komt duidelijk uit radicaal-activistische hoek.

13. *Gesetz- und Verordnungsblatt für die okkupierten Gebiete Belgiens*, 21 maart 1917, pp. 3457-3458.

nemende ambtenaren onschadelijk maken”. Anders zouden ze immers ook zorgen voor onrust bij de publieke opinie.¹⁴ Vanuit het buitenland keken de Belgische regering en de vluchtelingen knarsetandend toe. Het regende protesten tegen de bestuurlijke scheiding.

De onbekende activist, die Vlaamse correspondent was voor het in Nederland verschijnende, pro-Duitse weekblad *De Toekomst*, gaf hierbij op 11 juli 1917 – de flamingantische feestdag – als commentaar dat deze bestuurlijke scheidingen een van de belangrijkste verwezenlijkingen waren van het activisme. “*Aan hen die daardoor de Vlaamse zaak echter geheel opgelost achten, zouden wij het volgende willen doen opmerken: nu het sociale organisme in Vlaanderen en Wallonië bijna geheel verlamd is, nu het normale leven bijna geheel stilstaat, kunnen die Vlaamse bureau’s veel minder, dan in andere tijden het geval zou geweest zijn, hun invloed doen gelden; men verwekt geen blijvende resultaten in een bijna uitgestorven organisme.*” Waar zat de macht dan wel? In het Hulp- en Voedingscomité dat stevig in ‘Belgische’ handen zat en zich had ontwikkeld tot het werkelijke machtsapparaat van de regering in het bezette land.¹⁵ Het was een aanduiding hoe de bestuurlijke scheiding voor de activisten vrij teleurstellend verliep. Toch hadden de ministeries op korte termijn een grote symbolische waarde. En op langere termijn betekenden ze de staatsmacht. Daar kon niemand omheen.

Op administratieve veroveringstocht in Financiën?

Ook de ambtelijke top van Financiën, in de persoon van secretaris-generaal Buisseret en zijn directeurs-generaal, stelden in april een brief op waarin ze hun ontslag aankondigden omwille van de scheidingsplannen. Maar de tekst werd nog niet verstuurd want op de brief staat genoteerd: “*Ajournée après consultations et délibérations*”.¹⁶ Waarschijnlijk werd hij zelfs nooit verstuurd want Buisseret bleef op post. Aan de andere kant van het front had de Belgische regering immers de situatie geëvalueerd en bijzonder onrustwekkend bevonden. De ministers beseften dat de bevolking een ineenstorting van de administratie, “*surtout aux finances*”, vreesde. Zelf wilden ze het terrein niet zomaar overlaten aan de activisten. Van de Vyvere stuurde een telegram naar zijn ambtenaren in Brussel met de opdracht

14. ARA, R.V. nr. P37. Raad van Vlaanderen, 9 april 1917.

15. *De Toekomst*, 14 juli 1917, p. 544. De schrijver maakte uitzondering voor het Vlaamse Ministerie van Onderwijs. Dat draaide volgens hem wel naar behoren.

16. ARA, Fin. nr. 586, dos. 5. Zowel het handgeschreven ontwerp als de uitgetikte tekst bevinden zich daar.

enkel lijdzaam verzet te plegen, de Duitsers niet uit te dagen en “*jamais abandonner volontairement aucun poste.*” Het soort patriottische heldhaftigheid dat de weg vrijmaakte voor de activistische usurpatoren die zo gretig zaten te wachten, was uit den boze. Tenminste toch voor de overgrote meerderheid van de ambtenaren, want enkel de topfiguren werd toegelaten ostentatief ontslag te nemen.¹⁷

De Belgische regering was niet de enige instantie die niet van plan was om de zaken op de spits te drijven. Wat gebeurde er concreet in het departement Financiën? Eigenlijk niets. Pochhammer stuurde pas in de loop van juni richtlijnen naar de administratie betreffende de uitvoering van het besluit van 21 maart. Er veranderde niet veel aan het organogram. Wel werd een verhuis van diensten naar Namen in het vooruitzicht gesteld. Eerst moesten de archieven en de registers getriemd worden volgens de taalgrens. Dat zou tijd vergen. Pochhammer stelde 1 september voorop als einddatum. Van de benoeming van een nieuwe activistische leiding ter vervanging van de Belgisch-loyale top, sprak hij niet. Dat getuigde dus niet van grote haast.¹⁸

Nochtans zou de vooraanstaande activist Jozef Vanden Broeck op 17 juni in de Raad van Vlaanderen triomfantelijk medelen dat het ministerie van Financiën klaar was om gesplitst te worden. De operatie zou beginnen op 1 juli en diezelfde maand zouden de begrotingen al gescheiden zijn. Een aparte begroting voor Vlaanderen was dus op korte termijn te verwachten.¹⁹ In een “*Overzicht van de werkzaamheden van de Raad van Vlaanderen*”, waarschijnlijk opgesteld in de vroege herfst ten behoeve van de nieuwkomers, stond vermeld dat de splitsing van het ministerie werd voorbereid en “*over enkele weken doorgevoerd*” zou worden.²⁰

Ondertussen was de koppensnellerij in de andere departementen al wel begonnen. Heel wat topambtenaren werden afgezet, een aantal van hen werd in gevangenschap naar Duitsland gevoerd.²¹ Activisten deden hun intrede als secretaris-

17. KADOC, Archief Prosper Poulet, nr. 145. Telegrammen n.a.v. de bestuurlijke scheiding.

18. ARA, Fin. nr. 586, dos. 5. Richtlijnen van Pochhammer aan Buisseret, 9 juni 1917 (met diverse bijlagen).

19. ARA, R.V., nr. P37. Raad van Vlaanderen, 17 juni 1917.

20. AMVC, Raad van Vlaanderen, R 1008/H nalatenschap Spincemaille, s.d. (eind september 1917), “streng vertrouwelijk”;

21. ARA, R.V., nr. P37: uit het verslag van de Raad van Vlaanderen, 10 september 1917, blijkt hoezeer deze activisten het nemen van dwangmaatregelen op de ambtenaren toejuichten. Er werd met genoegen vastgesteld dat al zesentwintig van deze mensen naar Duitsland gedeporteerd werden. Vooral Hector Halsband, voor de oorlog vertaler op het Ministerie van Post, Telegraaf en Spoorwegen, toonde zich bikkelhard.

generaal en als directeur-generaal. De Belgische militaire veiligheid stelde in de zomer een uitvoerig rapport op waarbij ze systematisch de namen noemde van de nieuwe activistische ambtenaren en van de Belgische ambtenaren die door de Duitsers gedeporteerd werden. Bij het onderdeel Financiën moesten ze toegeven dat ze niet wisten of er al wat was gebeurd en wat dan wel. De veiligheidsdienst kende wel de Duitse verantwoordelijken, in casu Alexander Schaible (die zo pas Maximilian von Sandt was opgevolgd) en Pochhammer, maar kon geen “*renseignements précis*” geven over de eventuele activistische benoemingen.²² In de praktijk was er in Financiën inderdaad nog niets gebeurd.

Maar hoelang zou dit departement nog buiten schot blijven? Op 27 april 1917 had von Sandt geëist dat hem, ten laatste op 5 mei, een lijst met alle ambtenaren, geboorteplaats en -datum, standplaats en aantal dienstjaren en de opleidingsgraad zou meegedeeld worden.²³ Was dat een reden om nattigheid te voelen? Niet meteen. De strijd binnen Financiën tussen Belgischgezinden en activisten zou zich ondertussen toespitsen op een terrein waar het vóór de oorlog al om te doen was: de taalstrijd. In de zomer van 1917 werd verordend dat het Nederlands de enig toegelaten ambtelijke taal was in Vlaanderen. Vanaf dan kreeg agitatie voor of tegen het gebruik van Frans of Nederlands een sterk uitgesproken Belgisch-nationale of activistische kleur. In de praktijk betekende dat dat de patriotten het Nederlands krachtig afwezen.

Ondertussen was de bestuurlijke scheiding doorgevoerd in Kunsten en Wetenschappen dat ondermeer het rijksonderwijs onder haar bevoegdheid had. Daarna werd automatisch de vraag versterkt om ook de andere ministeries op te splitsen. Hoe kon het anders? De activisten konden zodoende immers hun macht verder uitbreiden. Het ministerie van Financiën was uiteraard een van de kernstukken. Zonder dat zou elke vorm van zelfbestuur of onafhankelijkheid een lachertje blijven. Maar het waren de Duitsers die de splitsing in de praktijk moesten verordenen. Voor Financiën lag dat duidelijk moeilijker dan voor onderwijs. Ondermeer omdat de configuratie van Duitse beslissers er in dat geval anders uitzag. De leider voor het burgerlijk bestuur in Vlaanderen was Alexander Schaible. Er waren evenwel grenzen aan zijn beslissingsmacht. Zo viel het ministerie van Financiën daar goeddeels buiten.

22. ARA, Archief Renkin nr. 4: *Rapport sur la question flamande à l'armée*, opgesteld door het “Commandement de la Sûreté militaire”; op 7 september 1917 door het Ministerie van Buitenlandse Zaken bezorgd aan Minister Jules Renkin.

23. ARA, Fin. nr. 95, dos. 288. Brief van Von Sandt aan secretaris-generaal Buisseret, 27 april 1917.

De voor het geldwezen verantwoordelijke Duitse ambtenaar, de *General-Referent*, was *Geheim-Oberfinanzrat* Pochhammer. Uit de bronnen komt hij naar voor als een weinig plooibaar man, zelfs eerder hautain, en zonder twijfel een sterk karakter. Hij was niet erg geneigd een welwillend oor te verlenen aan het bezettingsbestuur – en zeker niet aan de activisten. Meer dan waarschijnlijk stemde hij zijn handelen af op machtige superieuren in Berlijn. Zijn activistische opponent, Leo Meert noemde hem na de oorlog “*een ijzeren man*”, geheel in tegenstelling met de meegaande Schaible.²⁴ Pochhammer moet een typisch vertegenwoordiger zijn geweest van de dwingende, Pruisische traditie van de *Obrigkeitsstaat*. Wie dat zou ondervinden was secretaris-generaal Buisseret. Deze vertikte het om Pochhammer – nochtans zijn rechtstreekse overste vanwege het bezettingsbestuur – te groeten wanneer hij hem ergens op straat of op de tram ontmoette. Pochhammer nam dat niet en op 3 augustus 1917 moest Buisseret uitleg komen geven. Die toonde zich weinig tegemoetkomend en bevestigde dat hij de Duitser als een vijand bleef beschouwen. Pochhammer suggereerde dat hij dan maar beter zijn pensioen kon aanvragen hetgeen Buisseret weigerde. Hij moest niet lang wachten op de gevolgen. Na enkele dagen kreeg hij bericht dat hij in disponibiteit werd gezet en de gebouwen van Financiën niet meer mocht betreden. Hij zou nog tweederde van zijn loon blijven ontvangen.²⁵ Afgezien van het eventuele persoonlijke gekwetst zijn van Pochhammer, was daarmee meteen een topambtenaar uitgeschakeld die de eventuele bestuurlijke scheiding in de weg stond. Maar die uitschakeling was zeer relatief. Buisseret verdween in feite niet uit het ministerie. Had Pochhammer om tactische redenen water in de wijn gedaan of weigerde Buisseret gewoon om de Duitse maatregel, geholpen door de forse steun van zijn ondergeschikten, te aanvaarden? Bovendien speelde de formele verwijdering van de secretaris-generaal niet meteen in de kaart van de activisten. Of was er meer aan de hand?

Pochhammers opdracht was in de eerste plaats de Belgische bijdrage aan de Duitse oorlogsinspanning zo groot mogelijk maken en houden. De activistische wensen voor bestuurlijke scheiding stonden dit in de weg omdat ze onrust veroorzaakten. Pochhammer stond voor een dilemma: de Belgische administratie moest blijven

24. AMVC, Raad van Vlaanderen, R 1008/H. Nalatenschap De Decker 96871/3. Op een Algemene Vergadering van de uitgeweken activisten in Nederland, samengeroepen door het Vlaams Comité, 29 januari 1919, in Den Haag.

25. ARA, Fin. nr. 96, dos. 306. Brief van Pochhammer aan Buisseret, 9 augustus 1917. Verslag door Buisseret van het onderhoud op 5 augustus 1917. Het nieuws van deze afzetting drong door in kringen van activisten. In ARA, R.V. nr. D117, zit een verzoek aan de Raad van Vlaanderen, 13 september 1917, waarin gevraagd wordt Buisseret ook uit de beheerraad van de Haven van Brussel te zetten.

draaien om de Duitse bezetting materieel te ondersteunen; maar het activisme – dat de facto deze doelstelling in gevaar bracht – moest hij bevorderen om de Duitse oorlogsdoelinden op langere termijn dichter bij de verwezenlijking te brengen. Die twee verzoenen was bijzonder moeilijk. De activisten hadden voor Pochhammers dilemma natuurlijk weinig begrip. Ze wilden zo vlug mogelijk de administratie in handen krijgen, het koste wat het kost. Maar ze konden er niet om heen: de Duitsers hadden de touwtjes in handen. Op 17 september stelde de Raad van Vlaanderen vast dat Financiën niet werd gesplitst. Een visje, uitgeworpen in de nazomer van 1917, leverde niet het gewenste resultaat op. Pochhammer antwoordde dat hij elke onderbreking in de werking van de administratie wilde vermijden. Om dat te voorkomen moest de opsplitsing grondig voorbereid worden. Met andere woorden: wachten! Pochhammer stelde als belofte de datum van 1 januari 1918 voorop. Hij had duidelijk gekozen voor rust en voor zoveel mogelijk opbrengst. Op de vergadering van 2 oktober gaf voorzitter Tack toe dat de Duitsers inzake de splitsing van dit ministerie *“geen klaar afgetekende houding wilden aannemen”*. Daar werd uiteraard over geklaagd maar ze moesten ook toegeven dat er eigenlijk te weinig activistische ambtenaren voorhanden waren.²⁶

Dat belette niet dat de Raad van Vlaanderen onverholven haar teleurstelling uitdrukte over het feit dat de splitsing pas vanaf 1 januari *“in Aussicht genommen werden kann”*.²⁷ Pas na verloop van tijd, op 7 december, wanneer nieuwjaar al wat genaderd was – durfden ze opnieuw bij Pochhammer aankloppen. De argumentatie was omstandig. De scheiding moest zo snel en zo kordaat mogelijk doorgevoerd worden, zodat *“het voor de terugkerende Belgische regering geen vierentwintig uren tijdruimte behoeft om alles wat wij met uw zeer gewaardeerde en onmisbare hulp opgericht hebben in een enkele pennetrek te zien vernietigen.”* Splitsen was ook een Duits belang op lange termijn en dat werd Pochhammer fijntjes duidelijk gemaakt: *“Het weze ons toegelaten, Hoogedele, met al de eerbied Ued. verschuldigd, dat het de angstvalligheid is waarmede de Duitse overheid de bestuurlijke scheiding door-drijft die de besten onzer Vlaamse krachten doet afschrikken. Er blijven ons misschien nog enkele maanden om te bestendigen wat op drie en half jaar in Vlaanderen is opgericht. Zo het thans aan wilskracht, durfen doorzicht mangelt in onze streken, is binnen enkele jaren het Germaanse element aan de boorden der Noordzee verdreven, en heeft het Germaanse bloed onze Vlaamse bodem gedrenkt ten bate van het Latij-*

26. ARA, R.V. nr. P37. Raad van Vlaanderen, 17 september en 2 oktober 1917; ARA, R.V. nr. D117. Pochhammer aan Raad van Vlaanderen, 1 oktober 1917.

27. ARA, R.V. nr. D117. Brief van Jozef Van den Broeck (secretaris van de Raad) aan Pochhammer, 8 oktober 1917.

nendom.”²⁸ Zelfs dat bleek geen voldoende argument. Pochhammer bleef doof – of hadden zijn oversten in Berlijn hem andersluidende richtlijnen gegeven? Dat er twee aparte ministeries van Financiën konden geschapen worden was nochtans in principe al mogelijk sinds de verordening van 9 juni 1917.²⁹ Maar dat mocht niet baten. Het activistisch geduld werd andermaal op de proef gesteld.

Als verantwoordelijke activist werd op 5 januari 1918 de ambitieuze Leo Meert door de Raad aangeduid. Deze textielindustriële uit het Waasland had op het negenentwintigste Taal- en Letterkundig Congres in Brussel, augustus 1906, gezegd dat het Vlaams bedrijfsleven op de overheid druk moest uitoefenen om formulieren en correspondentie in het Nederlands te verzorgen. Vanuit zijn professionele situatie ontwikkelde hij ideeën betreffende een sociaal-economische basis voor de Vlaamse Beweging, die nauw verwant waren aan die van Lodewijk De Raet: de economische machtsvergaring was dé weg voor de Vlaamse Beweging. Zijn voorstel om een Vlaams Handels- en Nijverheidsverbond te stichten werd werkelijkheid in juli 1908, dankzij de steun van Lieven Gevaert en enkele andere flamingantische nijveraars. Het was de voorloper van het Vlaams Economisch Verbond. In 1912 was hij voorzitter van een tijdelijk verbond van Vlaamse organisaties die de Vlaamse belangen op de komende wereldtentoonstelling in de Arteveldestad wilden vrijwaren.³⁰ Na de Duitse inval week Meert uit naar Nederland waar hij zijn zakelijke en propagandistische talenten bewees, door intens mensen te ronselen voor steun aan het activisme via Volksopbeuring. Zijn neef, de Gentse activist Hippoliet Meert, had hem daartoe overgehaald. Daarbij profileerde Leo Meert zich als een gematigde. In een toespraak in Den Haag op 22 mei 1916 stelde hij dat er een Vlaams offensief moest komen maar pas nadat de vrede getekend was. Al stelde hij België nog voorop als staatkundig kader, toch achtte hij de bestuurlijke scheiding in de toekomst onafwendbaar. Dat Vlaams offensief was immers “*gericht in hoofdzaak tegen de verfransingsdolle ambtenaarswereld.*” Het is duidelijk dat Meert al van lang vóór de oorlog gebeten was op de verfranse Belgische administratie.³¹

28. ARA, R.V. nr. D117. Tot de brief werd besloten in de zitting van de Financiële Commissie van de Raad van Vlaanderen op 30 november; de tekst werd goedgekeurd op de zitting van 6 december; verstuurd werd de brief op 7 december 1917.

29. *Gesetz- und Verordnungsblatt für die okkupierten Gebiete Belgiens*, 12 juni 1917, p. 3842, art. 2.

30. Voor deze biografische schets werd geput uit brieven, documenten, knipsels, handschriften enz. in AMVC, Leo Meert M 386.

31. Hierover handschriften, documenten en briefwisseling in AMVC, Leo Meert M 386. Voor het citaat, zie zijn toespraak van 22 mei 1916, p. 8.

Hij werd naar Brussel geroepen waar hij in juni 1917 aankwam en meteen een vooraanstaande rol kreeg in het activisme.³² Daarbij spitste Meert zich toe op het inrichten van Volksopbeuring en Kolenverdeling voor Vlaanderen die, volgens hem, belangrijke machtsinstrumenten moesten worden. Het succes dat hij met Kolenverdeling boekte, sterkte hem in de overtuiging dat de activisten ook de ministeriële departementen konden bezetten. De zelfbewuste Meert stond vijandig tegenover de Jong-Vlamingen omdat ze al te slaafs waren tegenover de pangermanistische strekking in Duitsland. Hij verkoos in de kaart te spelen van het politiek meer voorzichtige Duitse burgerlijk bestuur. Ook al omdat hij geloofde dat enige band met Wallonië economisch noodzakelijk bleef. Die ogenschijnlijke gematigdheid was enkel een tactische keuze want hij toonde zich zeer radicaal. De activisten mochten “*niet bang zijn om uit de Duitsers te halen wat wij er kunnen uithalen*”, zeker wat het overnemen van gemeentebesturen en de centrale administratie betrof.³³ Daarbij zag hij het in handen nemen van de leiding van het ministerie van Financiën als een belangrijke strategische zet op het activistische schaakbord.

Na zijn formele aanduiding door de Raad ging Meert naar de pas opgerichte Commissie van Gevolmachtigden. Die was gevuld met kopstukken uit de Raad van Vlaanderen en ze zou de bezetter bijstaan in zijn bestuurlijke opdracht. Na een korte strubbeling met de katholieke voorman Emiel Ver Hees, kreeg hij ook binnen deze commissie de verantwoordelijkheid voor het ministerie van Financiën toegewezen.³⁴ Op 22 januari publiceerde de *Kölnische Zeitung* de verdere voorneemens van de Raad van Vlaanderen betreffende de bestuurlijke scheiding. Op 2 februari stuurde de bezetter een officiële brief aan het departement waarin aangekondigd werd dat de toestand van Financiën voor Vlaanderen en Wallonië werd “*geregeld*”. Ter kennisgeving werd het Besluit van 24 januari toegevoegd dat

32. A.L. FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging?*, Antwerpen, 1932, p. 274.

33. Betreffende Leo Meerts belangrijke rol in het activisme zie L. VANDEWEYER, ‘Kolenverdeling voor Vlaanderen’ en de financiering van het activisme, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 50, 1991, nr.1, pp. 7-27. Over zijn mening betreffende het in handen nemen van gemeentebesturen en de centrale overheid, zie o.m. ARA, R.V., nr. P50, Raad van Vlaanderen, 27 oktober 1917.

34. Bij de verdeling van de bevoegdheden stelde Ver Hees voor het departement Financiën op te splitsen waarbij hij een deel opeiste en de rest aan de Brusselse jurist Ferdinand Bogaerts toewees. Raymond Brulez kwam daar tegen in en stelde voor om het hele departement en bloc aan Leo Meert te geven. Deze antwoordde dat hij in ieder geval geen gesplitst ministerie wilde: “*Een verdeling van verantwoordelijkheden is onmogelijk. Dat bestaat niet*”. De groep stemde voor het voorlopig behouden van de eenheid van bevoegdheid betreffende Financiën. Daarna aanvaardde Meert de verantwoordelijkheid. AMVC, Raad van Vlaanderen, R 1008/H, nalatenschap De Decker 96871/10. Eerste vergadering van de Commissie van Gevolmachtigden, 7 januari 1918.

op korte termijn in het *Gesetz und Verordnungsblatt* zou verschijnen. Er werd gevraagd te starten met een gescheiden boekhouding.³⁵

De administratieve top van het departement reageerde door op 12 februari 1918 te dreigen met ontslag, ingaande op 1 maart. Ze gaven Pochhammer dus tijd om te reageren. Diens antwoord voldeed hen niet en op 26 februari volgde er opnieuw een uitvoerige brief, vol juridische en politieke argumentatie, aan Pochhammer. Deze daad van protest vanwege de ambtelijke top werd met overtuiging ondersteund door heel veel van hun ondergeschikten. Pochhammer vreesde dat het apparaat in elkaar zou storten en reageerde opnieuw op 4 maart. Hij wees de ontslaggevers, "*la majeure partie des agents du Ministère des Finances*", er op dat ze niet zomaar konden opstappen. Dat kon het bezettingsbestuur niet tolereren. Desgevallend kon hij hen opeisen en dwingen om hun werk te doen zonder dat ze ervoor betaald werden. Naast ernstige financiële gevolgen moesten ze ook nog "*d'autres mesures graves*" onder ogen zien want dit massale ontslag was te beschouwen als een aantasting van de openbare orde. Het was niet alleen dreigen maar ook zalven. Pochhammer wist waarover hij het had toen hij de ambtenaren bezwoer om toch eerst nog eens over te gaan tot "*un examen plus calme*" hetgeen zonder twijfel zou leiden tot een andere appreciatie van de toestand en dus tot hun aanblijven. Hij haalde het niet letterlijk aan maar die aanduiding van Meert betekende in de praktijk zo goed als niets.³⁶

Meert had na zijn aanduiding Pochhammer benaderd maar die toonde zich uiterst weigerachtig. De Duitser gaf formeel toe dat het departement moest gesplitst worden en dat er op termijn een Vlaamse en een Waalse Nationale Bank moest komen. Maar hij vertikte het om de verordening tot splitsing te laten verschijnen. Bovendien trad hij niet op tegen de ambtenaren die de facto in staking waren. Meert zou hem vragen de stakers tot werken te verplichten "*en ze desnoods uit hun huis te doen halen*". Pochhammer weigerde ook een Vlaamse secretaris-generaal te benoemen zodat Buisseret opzij kon geschoven worden. Meert was zeer verbitterd over de muur waarop hij telkens botste en vertelde chagrijnig aan de andere Gevolmachtigden dat Pochhammer aan al de ambtenaren "*de toelating*" gaf om te staken.³⁷ Maanden later zou deze activist tegenover de Raad van Vlaanderen bitter bekennen dat er, ten tijde van zijn benoeming, "*nog geen sprake*" was van het

35. ARA, Fin. nr. 586, dos. 5. Brief van Mehlhorn, als chef van de Sectie Financiën bij het kabinet van de Gouverneur-generaal, aan het departement, 2 februari 1918. Met bijgevoegd de tekst van het besluit en uitvoerige toelichting. Buitenlandse persberichten betreffende deze zaak werden op het departement vertaald en vermoedelijk ook verspreid.

36. De tekst van Pochhammers antwoord in ARA, Fin. nr. 586, dos. 5.

37. AMVC, Raad van Vlaanderen R 1008/H, nalatenschap De Decker 96871/10. Commissie van Gevolmachtigden, 24 januari, 7 februari, 1 en 7 maart 1918.

effectief scheiden van Financiën. Hij had met Pochhammer gedurende een viertal weken onderhandeld maar zonder veel vooruitgang.³⁸

Deze tegenwerking kon de activistische drijfverijen niet volledig blokkeren want andere Duitse gezagsdragers dan Pochhammer wilden wel dat deze splitsing werd doorgedreven. Op 18 maart schreef Meert, in naam van de Commissie van Geldwezen van de Raad van Vlaanderen, het ontwerp van besluit. Dat verordende dat het Waalse ministerie van Financiën in Namen en het Vlaamse in Brussel zou gevestigd worden. De slijtageslag tussen Gevolmachtigde en Referent ging verder. Pochhammer stelde de gepaste maatregelen altijd maar uit en liet de stakers met rust. Er werden – volgens activistische bron – zelfs archiefstukken uit de gebouwen weggedragen. De lijsten met activistische kandidaten voor benoemingen, legde hij op een stapeltje.³⁹

Pas op 26 maart 1918 werd verordend – met terugwerkende kracht – dat vanaf 1 januari het ministerie van Financiën zou hervormd worden.⁴⁰ Was de kogel daarmee door de kerk? Toch niet helemaal, want de Duitsers hadden de formuleringen in de uiteindelijke tekst uitermate vaag en voorzichtig gemaakt. Tot grote ergernis van Meert: *“Daar was geen spraak in van splitsing, daar werd alleen gesproken omtrent de regeling van het Geldwezen in het Vlaams en het Waals bestuursgebied. Wij kregen dan in het ministerie van Geldwezen een Vlaamse boekhouding voor Vlaanderen en een Franse boekhouding voor het Walenland en dat was alles.”* Ondertussen zat de oude ambtenarij nog grotendeels op haar plaats en Meert beseftte heel goed dat dit massieve blok een ernstig obstakel vormde voor zijn plannen. Zijn macht reikte niet ver genoeg om dat blok aan te pakken. Er zat niets anders op dan opnieuw met de Duitsers te gaan onderhandelen. Meert ging terug naar een uiterst onwillige Pochhammer. *“Hij zei me: Wat komt gij hier doen? Ik antwoordde hem: ik ben Gevolmachtigde voor Geldwezen van de Raad van Vlaanderen. Maar bij mij hebt ge niets te zeggen, antwoordde hij. Hij zei me dat zeer beleefd, in andere woorden natuurlijk; ik zeg dat hier op zijn Vlaams.”*⁴¹ Daar had Meert botgevangen maar hij had nog meer pijlen op zijn boog. Al moest hij daarvoor aankloppen bij hogere Duitse instanties.

38. ARA, R.V. nr. P53. Raad van Vlaanderen, 14 juni 1918, p. V/1.

39. ARA, R.V. nr. P53. Terugblik van Meert in Raad van Vlaanderen, 14 juni 1918, p. V/1; AMVC, Raad van Vlaanderen R 1008/H, nalatenschap De Decker 96871/10. Commissie van Gevolmachtigden, 7, 16 en 22 maart 1918, Hauptkommission, 14 februari en 28 maart 1918;

40. “Verordening houdende regeling van het geldwezen van het Vlaams en het Waals bestuursgebied”, in: *Gesetz- und Verordnungsblatt für Flandern*, 26 maart 1918.

41. ARA, R.V. nr. P53. Meert gaf uitvoerig uitleg over de situatie in de vergadering van de Raad van Vlaanderen, 14 juni 1918, p. V/2; meer specifiek over de houding van Pochhammer, p. X-3.

In de *Hauptkommission* zaten de Gevolmachtigden samen met de Duitse bestuurlijke top, waaronder in principe ook de Referenten voor de diverse ministeries. Al liet Pochhammer zich daar vrijwel nooit zien. Het was het meest voor de hand liggende forum om klachten te formuleren. Meert deed dat op de vergadering van 28 maart onder voorzitterschap van Schaible. Van Pochhammer kreeg hij geen enkele medewerking en dat mocht Schaible geweten hebben. Die antwoordde dat het ministerie hoe dan ook zou gesplitst worden, al was het op gang blijven van de *“Finanzmaschine”* een absolute vereiste. Op 11 april kwam Pochhammer persoonlijk verslag uitbrengen. Hij beschikte nu over lijsten van werkwillige en geschikte ambtenaren. Hij las de brief voor die hij naar de ambtenaren in de buitendiensten zou sturen. Die moest hen dwingen *“om de arbeid onder het Vlaams Ministerie voort te zetten, brief, trouwens, door het Vlaams personeel zelf gewenst”*. Een gedeelte van de diensten kon daardoor met de verhuis naar Namen beginnen. Voor enkele, zoals de Schatkist, moesten nog wat bekwame ambtenaren opgeleid worden. Als dat was afgerond, kon hij zijn bevoegdheid over het ministerie aan *Verwaltungschef* Schaible overdragen.⁴² Op 12 mei verscheen dan het besluit van 1 mei dat de bevoegdheid van Pochhammer overdroeg aan de hoofden van het Duitse burgerlijk bestuur. Het betekende nog maar een gedeeltelijke splitsing van het ministerie, namelijk de dienst Directe Belastingen, Douanen en Accijnzen en de dienst Registratie en Domeinen. Toch kreeg Meert hierdoor speelruimte: *“Vanaf 12 mei is dus het ministerie gescheiden.”*⁴³ Maar het Belgische verzet moest nog gekraakt worden.

Taai verzet overwinnen

De ambtenaren die Belgischgezind bleven, konden hun verzet tegen de Duitse en activistische machinaties beschouwen als een uiting van vaderlandsliefde en zelfs als een bijdrage aan de oorlogvoering. Immers, hoe minder belastingsgeld zij vergaarden, hoe minder de bezetter en zijn collaborateurs in handen kregen. Dat hun lijdelijk verzet en de speldeprikken – waarvoor de Franse taal het geëigende instrument was – op hun beurt de activistische opposenten op stang joegen, valt licht te begrijpen. Zo kregen de gepensioneerde financie-ambtenaren, die bekend stonden als flaminganten, uitingen van agressieve francofonie door op hun cor-

42. AMVC, Raad van Vlaanderen R 1008/H, nalatenschap De Decker 96871/10. Hauptkommission, 14 februari, 28 maart en 11 april 1918.

43. Meert gaf uitvoerig uitleg over de situatie in de vergadering van de Raad van Vlaanderen, 14 juni 1918; ARA, R.V. nr. P53. Hij zei ondermeer dat pas na optreden van gouverneur-generaal Von Falkenhausen, Pochhammer bereid was om een deel van zijn bevoegdheid af te staan aan Schaible.

respondentie systematisch de Nederlandse terminologie te doorstrepen.⁴⁴ Het gebruik van het Nederlands boycotten, was in veler ogen hetzelfde als het activisme hinderen. Ze deden het dan ook naar hartelust; des te meer omdat het niet zo gemakkelijk was om in dergelijke gevallen kwade trouw vanwege een individuele ambtenaar te bewijzen. De dader kon overigens rekenen op de morele steun en waardering van de grote meerderheid van zijn collega's en de publieke opinie.⁴⁵

Immers, één van de dingen waar militante activisten zich mee bezig hielden was het uitroeien van alle sporen van Franstaligheid in Vlaanderen. Dat ondervonden ook de ambtenaren van Financiën die nog tweetalige formulieren durfden gebruiken. De Duitse autoriteiten werden dan gealarmeerd. Al naargelang van de persoonlijke overtuiging of inzichten van de bezettingsambtenaar werd daar al dan niet welwillend gevolg aan gegeven. Na dergelijke klachten van H. Metsers, activistisch propagandaverantwoordelijke in Sint-Niklaas, antwoordde de bevoegde Duitser dat de gewraakte documenten *“in rein flämisch noch gar nicht vorhanden sind. Es wäre wünschenswert, wenn Leute wie H. Metsers, die mit den bestehenden Verhältnissen nicht vertraut sind, nicht nur Behauptungen aufstellen, sondern auch die nötigen Unterlagen beibringen.”* Een koude douche vanwege een Duitser voor wie de belastingopbrengst duidelijk vóórging op de activistische taalaspiraties.⁴⁶ Het was inderdaad niet gemakkelijk om de administratie van Financiën op korte tijd grondig te vernederlandsen. Nog op 29 mei 1918 moest het Antwerpse activistische dagblad *Het Vlaamsche Nieuws* uitdrukkelijk eisen dat het verboden zou worden om nog Franstalige aangiften te aanvaarden op Vlaams grondgebied. De keerzijde daarvan was immers dat elke Vlaamse ambtenaar verplicht bleef om de beide landstalen te beheersen en te gebruiken.

De centrale overheid in het Franstalige bastion Brussel vormde een nog veel groter probleem dan de verspreide buitendiensten in de Vlaamse provincies. Op 15

44. Het bestuur van de Verbodering van Vlaamse Tol- en Accijnsbedienden protesteerde op 7 juni 1918, dat een van haar gepensioneerde leden een voorgedrukte dienstkaart had ontvangen *“ten einde zijn rustgeld te komen ontvangen waarop de Vlaamse tekst door een dikke lijn was doorgehaald !!”*: ARA, R.V. nr. D117, map “Overtreding Taalverordening” (met daarin nog tal van andere voorbeelden).

45. Het ongenoegen over het blijvende gebruik van het Frans was ook merkbaar in de activistische pers. Bijvoorbeeld in *De Toorts* van 8 juni 1918 waar in een “brief uit Brussel” werd geklaagd over het feit dat in de openbare diensten de taalverordening van 9 augustus 1917 dode letter bleef.

46. Dr. Mantel aan chef bezettingsbestuur in Vlaanderen met afschrift aan chef bezettingsbestuur in de provincie Oost-Vlaanderen, 3 juni 1918. Zie ook verdere documenten hierover in ARA, R.V. nr. D117, map Metsers.

maart 1918 kreeg Leo Meert vanuit Antwerpen een brief toegestuurd die een aantal pijnlijke waarheden onderstreepte. De aanleiding was het werven door Markert en Sewelho, Duitse commissarissen voor tol en belastingen, in Antwerpen van ambtenaren om in Brussel in het ministerie van Financiën opgevallene plaatsen “*nu onbezet door staking en schorsing vanwege enige Waalse ambtenaren*”, te gaan bezetten. De potentiële kandidaten kregen een jaarlijkse toeslag van 400 tot 500 frank boven op hun wedde voorgespiegeld. Dat lokmiddel was blijkbaar onvoldoende vermits Brussel zoveel duurder was dan Antwerpen. Bovendien: “*Voor U, noch voor ons, is het een geheim dat de Waalse ambtenaren aldaar het werk gesaboteerd hebben en het zo aan boord hebben gelegd om het werk in de war te sturen. Geen aangename arbeid, geen verrukkend vooruitzicht, heel weinig dat aanmoedigen kan om zelfs de werkzaamste ginder het werk te doen aanvatten.*” Daarnaast was de mutatie geen echte benoeming. Zo bleef het mogelijk dat op een gegeven ogenblik deze ambtenaren naar hun vroegere standplaats zouden teruggestuurd worden. “*Dit loopt de spuigaten uit. Deswege zal ook geen enkel Vlaams ambtenaar zich daartoe lenen. Alle activistische ambtenaren zijn het dienvolgens eens dat ze moeten benoemd worden en niet eerst gevraagd. Gevraagd zijnde en dan aannemen zou zeker haat en nijd veroorzaken bij de Walen en franskiljons. Dit is op het ogenblik het ergste niet, maar later... wat zal de toekomst voor de activistische ambtenaren brengen? Walen en franskiljons zullen niet nalaten deze te vervolgen en hun alle last die maar enigszins uit te denken is, aandoen.*” Daarom eiste de briefschrijver een benoeming (zonder eerst de toestemming van de betrokkene te vragen), “*een flinke stoffelijke verbetering*”, en de benoeming van bekwame franskiljons op plaatsen “*waar ze onze zaak geen afbreuk kunnen doen*”. Hij was zich terdege bewust van de bijzonder moeilijke en deprimerende leef- en werkomstandigheden in Brussel. “*Mocht onze zienswijze in bekrachtiging komen en wezenlijkheid worden, dan beweren wij te kunnen zeggen dat het nieuw bilan zich verzekerd mocht achten werkdadige en trouwe medewerkers te hebben.*”⁴⁷

De Belgischgezinden weerden zich dus met allerlei pesterijen en de ergernis groeide in snel tempo. De activisten vroegen de Duitsers om hun macht te gebruiken, wanneer ze overtredingen van de taalverordeningen vaststelden: “*Wanneer Vlamingen een bevel overtreden, worden zij met verplaatsing gestraft. Waarom handelt men niet met dezelfde strengheid voor elkeen? Wij hopen, hooggeachte Heer, dat er onverwijld een streng onderzoek zal ingesteld worden en dat er van de schuldigen*

47. De auteur is vrijwel zeker Vanden Neste, voorzitter van de Verbroedering van Vlaamse Tol en Accijnsbedienden en tevens actief in het Algemeen Nederlands Verbond, afdeling Antwerpen. ARA, R.V. nr. D117, map Vanden Neste, Vanden Neste aan L. Meert, 15 maart 1918, doorgezonden door Karel Waternaux, bestuurder Antwerps Propaganda-bureau, 19 maart 1918.

krachtdadig en zonder mededogen zal ingegrepen worden om herhaling van hogervermelde incidenten te voorkomen."⁴⁸ Dat dergelijke aanklachten ook wel eens pogingen waren om een persoonlijke vete uit te vechten werd door Leo Meert beseft. Daarom vroeg hij uitdrukkelijk dat bij elke klacht of verzoek "*bewijzen of ten minste uitvoerige inlichtingen*" zouden gevoegd worden.

Tot repressief optreden werd niet enkel besloten in enge kring; de activistische pers riep openlijk op om ongenadig te zijn. Het Antwerpse dagblad *Het Vlaamsche Nieuws*, met August Borms als verantwoordelijk uitgever, eiste op 22 juli 1918 dat Meert de weerbarstigen in het ministerie van Financiën onverbiddelijk zou ontslaan: "*...den bezem genomen en al die kwaadwilligen er uit gevaagd! Geen medelijden. Zij hebben met de Vlamingen ook geen medelijden gehad! Zo handelend, zult gij hen beletten het land opzettelijk financieel uit te putten, en gij zult oneindig bijdragen tot de bloei van de jonge Staat Vlaanderen, het enige wat een ware activist moet beogen.*" De volgende dag verzekerde het blad dat er voldoende "*ontwikkelde, lagere bedienden, waaronder zich een aantal activisten bevinden*", voorhanden waren om de opengevallen plaatsen te vullen. Dat die bewering volstrekt onjuist was, weten we al. Maar dergelijke dreigementen verzuurden de atmosfeer verder. De bezetting was erg pijnlijk voor de Belgischgezinde toplaag. Wanneer ze de Duitse en activistische poging tot machtsgreep tegenwerkten door te staken konden ze rekenen op zware straffen waaronder deportatie naar een kamp in Duitsland. De activisten moedigden de bezetters aan om harde maatregelen te nemen om het verzet te breken. Zoals Arthur Faingnaert vijftien jaar later met genoegen zou neerschrijven nam de Raad van Vlaanderen zijn toevlucht "*tot krachtige middelen... om het onwillig personeel der ministeriële departementen tot medewerking te nopen en sommigen voor een tijdje met verlof naar Duitsland liet zenden, waar ze dan als politieke gevangene naar omstandigheden zeer goed behandeld werden.*" Al was dat laatste wel een erg rooskleurige voorstelling van de bittere werkelijkheid.⁴⁹

48. Citaat uit een brief van het Antwerpse propagandabureau van de Raad van Vlaanderen aan Hoffmann, Duits bestuurder van het Ministerie van Financiën; ARA, R.V. nr. D117, dos. 'Vooz'. Er zitten nog meer dergelijke dossiers met rapporten en briefwisseling betreffende het activisme tegenwerkende ambtenaren in nr. D117.

49. A. FAINGNAERT, *Verraad [...]*, p. 662; zie ook een gelijkaardig getuigenis p. 573.

Inbreken in het departement

Het was niet alleen de Raad van Vlaanderen die verlangend uitkeek naar het vergroten van de activistische macht. Een aantal flamingantische tolbedienden, die vaak al jarenlang werden gepest en tegengewerkt, zagen de kans om eindelijk – via het activisme – het grote inhaalmaneuver uit te voeren en wraak te nemen op hun wallingantische collega's. Bestuursleden van de Verbroedering van Vlaamse Tol- en Accijnsbedienden behoorden tot de meest actieve en overtuigde uitzuiveraars van de diensten in Vlaanderen en ze stonden paraat voor de promoties in Brussel. De topactivist Josué De Decker vertelde de Raad van Vlaanderen: *“In Antwerpen is er een uitgebreid personeel van douaniers. Het schijnt dat zich daarbij vele activisten bevinden die niet beter zouden vragen dan in dienst te treden.”* Hij dacht dat dit ook in Gent het geval was. Ook voor hen zal het lange wachten erg zwaar gevallen hebben. De Verbroedering van de Vlaamse Tol- en Accijnsbedienden vroeg midden februari 1918, kort na de benoeming van Meert, al of er nieuws was betreffende de splitsing.⁵⁰ Deze flamingantische ambtenaren verlangden er naar om de sleutelposities in de administratie in handen te nemen. Dat er zich ook arrievisten in deze rangen bevonden, was voor de activisten geen punt. Voor de inbraak waren alle beschikbare krachten meer dan welkom.

De inbraak moest weloverwogen doorgevoerd worden. Meert beseftte dat ze enige voorzichtigheid aan de dag moesten leggen. Het laat zich raden dat de bezetter daar eveneens zwaar de nadruk op zal gelegd hebben want die had veel te verliezen. Het bastion formeel veroveren dankzij de aanwezigheid van de Duitse soldaten was gemakkelijk; het laten functioneren naar behoren was heel wat moeilijker. Nog onafgezien van het aantal bereidwillige en geschikte activisten stonden de Vlamingen op zich immers numeriek erg zwak in het departement. Flor Peeters was lid van de Commissie voor Geldwezen van de Raad van Vlaanderen en hij werkte vóór de oorlog al nauw samen met Leo Meert als boekhoudkundig expert. Hij schatte dat er van de honderdvijfendertig topambtenaren slechts een dozijn behoorlijk Nederlands kende. Bij een rigoureuze eliminatiepolitiek zou er onherroepelijk ontreddering volgen. Daarom stelde hij al in 1917 voor tactisch te werk te gaan en op belangrijke posities nu al betrouwbare elementen te benoemen zodat deze te gelegerde tijd klaar waren voor benoeming in de topfuncties.⁵¹ Overigens

50. ARA, R.V. nr. D9. Brief van Dirk T'jollijn aan L. Meert, 19 februari 1918. ARA, R.V. nr. P50. De Decker op de vergadering van de Raad op 27 oktober 1917.

51. ARA, R.V. nr. D117. Nota van Flor Peeters, s.d. Er waren nog meer brieven en rapporten van niet genoemde ambtenaren die in dezelfde lijn waarschuwingen formuleerden.

blijkt uit de vergaderingen van de Commissie van Gevolmachtigden en de *Hauptkommission* dat de bezetter de activisten enkel toeliet om benoemingen te suggereren, niet om ze zelf te doen. De Duitse greep bleef dus allesbepalend.

Het valt bovendien te vermoeden dat zelfs zogenaamde activistische ambtenaren niet allen even opgetogen waren. Uit een lijst van 29 april 1918 met potentiële kandidaten voor transfer naar Financiën in Brussel blijkt dat de activistische aanwezigheid aldaar nog gering was: *“Wij zijn met ons twintig te ontalrijk om ons sterk te voelen.”* En zelfs dat kleine groepje was dus gedwongen *“onder bedreiging van ontslag (zoals met ons het geval is geweest)”*.⁵² Bekwame elementen, die ook nog betrouwbaar waren, lagen niet voor het oprapen. Was het daarom dat het ministerie niet in één keer werd gesplitst? Vanaf 1 mei konden de diensten der Rechtstreekse Belastingen, Douanen en Accijnzen, dat van Handelsstatistieken en het Beheer der Registratie der Mijnen opgesplitst worden. De dienst van de Schatkist en de Openbare Schuld bleef dus voorlopig uit de activistische handen. Maar niet voor lang als het aan Meert lag want hij maakte zich sterk op korte termijn voldoende mensen te kunnen ronselen, *“allen goedgekende overtuigde Vlaamsgezinden die gekomen zijn om de Vlaamse staat te helpen inrichten, mensen waarop wij rekenen kunnen...”*⁵³

Dat was een wel erg rooskleurige omschrijving want, hoe kwam Meert aan zoveel kandidaat-activistische ambtenaren? Uit de bronnen blijkt dat hij en zijn medestanders met de moed der wanhoop op zoek moesten gaan naar mensen die ze als ambtenaar in Financiën konden plaatsen. In dat ministerie was enige vakkennis immers een absolute vereiste. Het had volstrekt geen zin om onbenullen te benoemen. Die boden zich overigens bij horden aan. De zoektocht ging ver. Er werd zelfs uitgekeken in de krijgsgevangenenkampen in Duitsland. Het is gemakkelijk voor de geest te roepen dat dit een wel erg verleidelijk aanbod moet zijn geweest voor werklozen, bedreigd met deportatie in het kader van de verplichte tewerkstelling, of jonge soldaten die nu al vaak meer dan drie jaar achter Duits prikkeldraad zaten te kniezen. Zelfs van bij de Belgische vluchtelingen in Nederland kwamen aanvragen. Liever activist-met-loon worden dan opgeroepen worden voor het IJzerfront. Het bezettingsbestuur hield de zaken nauwlettend in het oog. De Duitsers wilden dat de kandidaten de opdracht aankonden en ze eisten beroepservaring. Dat sloot vele kandidaten onherroepelijk uit.⁵⁴

52. ARA, R.V. nr. D117. Lijst van 29 april 1918, anoniem.

53. ARA, R.V. nr. P53. Raad van Vlaanderen, 14 juni 1918, p. V/2-V/3.

54. Zie hiervoor de vele tientallen sollicitatiedossiers in ARA, R.V. nr. D44, D103, D106, D117, D122, P2, P12, P22, P28.

Dat had tevens voor gevolg dat de al werkzame ambtenaren binnen het ministerie voor het activisme des te waardevoller werden. Deze mensen konden overtuigd worden met bevorderingen, een hoger loon, extra toeslagen enz. Het was aanlokkelijk in een tijd van honger en kou. Zelfs dan nog moest er bij de aangezochten een minimum aan bereidheid aanwezig zijn. Als dat vermoeden bestond – bijvoorbeeld op grond van een flamingantisch verleden van de betrokkene of een aanbeveling van een betrouwbare activist – dan kreeg de ambtenaar een briefomslag uit Brussel in de bus. Daarin zat geen prettige lectuur: de activisten gebruikten immers, naast de belofte van materiële rozegeur en maneschijn, nóg een argument: als de aangezochte ambtenaren niet ja zegden, kon dat voor hen ernstige gevolgen hebben in de zin van ontslag en verlies van recht op pensioen. Leo Meert liet tijdens zijn ronselactiviteiten daarover geen twijfel bestaan.⁵⁵ Die tactiek was hem ingefluisterd door de activistische ambtenaren. De Brusselse activistische advocaat Maurits Josson was een van de voornaamste ronselvaarders van Meert. Toen de man contact nam met de kern van de Verbroedering in Antwerpen, gaven die hem een lijst met potentiële benoemingen. Mensen *“die bereid zijn naar hier te komen, op voorwaarde dat zij daartoe bevel krijgen, met bedreiging van ontslag.”* Zo werd dat aan Pochhammer overgemaakt en die zag wel wat in dergelijke werkwijze.⁵⁶

Deze dreigementen werden in de brieven uitdrukkelijk geformuleerd en ook effectief toegepast. Dat hij daarbij families in ellende zou dompelen, stoorde Meert niet. En de rest van de activistische top ook niet want Meert schroomde niet om zijn tactiek omstandig te evoceren voor de Raad van Vlaanderen en hij kreeg geen protest te horen, integendeel. De potentiële kandidaten werden voorzichtig gepolst. Als zij activistisch gezind werden geacht, volgde de vraag naar Brussel te komen. Sommigen krabbelden dan terug. Dan kwam de dwang om de hoek: *“We hebben al verschillende van die gevallen en dan is gelukkig het besluit bij de Duitse overheid genomen; na lang aandringen heb ik kunnen verkrijgen dat zij ontslagen worden uit hun ambt met verlies van alle recht op pensioen enz. Het doet hun tweemaal nadenken, wanneer ze een brief ontvangen waarin hun bevolen wordt tijdelijk naar Brussel te komen werken in het ministerie van Geldwezen... Twee dagen nadien zijn ze dan in Brussel. Het is op deze wijze dat wij het ministerie van Geldwezen*

55. Bijvoorbeeld bij de poging op 30 juni 1918, om Meeus, ontvanger der belastingen te Gent, te ronselen voor de administratie te Brussel. Meeus was wel een overtuigd flamingant maar wilde niet naar Brussel. Hij kreeg duidelijk te verstaan: *“indien hij niet gehoorzaamt aan het bevel dat hem zal gegeven worden, dan loopt hij gevaar afgesteld te worden en zijn recht op pensioen te verliezen.”*ARA, R.V. nr. D117, map Mees-Meeus.

56. AMVC, Raad van Vlaanderen R 1008/H, nalatenschap De Decker 96871/10. Verslag van Meert in de Commissie van Gevolmachtigden, 22 maart 1918.

hebben kunnen bezetten, niettegenstaande men twee jaar lang steeds gevreesd had dat er niemand zou willen komen.” De tactiek van brutale dwang had succes. Op korte termijn kwamen een vijftigtal ambtenaren beschikbaar voor Brussel. *“We moeten bedenken dat er vóór de oorlog maar drieëntachtig ambtenaren waren.”* Voor dit opmerkelijk numeriek resultaat zwaaide Meert lof toe aan de Antwerpse tol- en accijnsbedienenden van de Verbroedering: *“Daar hebben we een veelzijdige bron gevonden waar we maar van te putten hebben.”*⁵⁷

Toch waren er ambtenaren die durfden weigeren. Hun ontslag op staande voet moest dienen als afschrikwekkend voorbeeld maar dit werkte vermoedelijk veeleer contraproductief. In Antwerpen werden drie aangeschreven ambtenaren, Van Eldere, Bruynoghe⁵⁸ en Van Looy, na weigering op staande voet ontslagen. Dat versterkte de haat en de afkeer. De Antwerpse activistische tolbediende Drijkoningen waarschuwde Meert: *“Ingeval er verder zal ingegaan worden om op die wijze te beproeven iemand te vinden die aanvaardt, zal men er misschien in gelukken maar vele, en ik denk allen, zullen weigeren en alzo van hun ambt ontheven worden. Alles wel ingezien, kan dit voor ons alsmede voor de betrokken ambtenaren – die zich uit solidariteitsgevoel door hun hogere anti-vlaamsgezinde oversten laten meesleuren, nadelige gevolgen hebben.”*⁵⁹ De korpsgeest bij de ambtenaren en het Belgisch nationalisme waren beide erg sterke barrières voor het activistische streven. Wie wel zwichtte voor de dreigementen van broodroof aarzelde soms niet om, tijdens de afgedwongen medewerking, in rapporten en brieven telkens uitdrukkelijk te vermelden dat ze, in geval van weigering, ontslagen zouden zijn. Of ze opeerden ervoor zichzelf een rad voor de ogen te draaien zoals de ambtenaar die zijn voorstellen tot hervorming van het kadaster besloot met: *“Hiermede heb ik, dunkt*

57. ARA, R.V. nr. P53. Raad van Vlaanderen, 14 juni 1918, pp. V/3-VI/3. Op pp. XII-2 en XII-3, beschrijft Meert concreet de hulp die hij kreeg: *“de heren van Mierlo, De Ridder en Van den Neste. Dat zijn drie vertrouwensmannen, die heel het personeel uitzoeken; dat zijn mensen, die sedert 20 of 25 jaar in de Beweging zijn en als beambten te Antwerpen hebben dienst gedaan. De Heer Van den Neste is voorzitter van de Accijnsbedienenden en Beambten van Antwerpen. De heren Van Mierlo en De Ridder spelen sedert 20 jaar een grote rol in de ‘Verbroedering’ Zij werken sedert meer dan 3 jaar met ons in de Commissie en zij tonen zich openlijk activist.”*

58. Het bevel dat Bruynoghe kreeg, 24 mei 1918, en zijn weigering van 6 juni 1918, bevinden zich in ARA, Fin. nr. 98, dos. Antwerpen. De brief was in het Duits en ondertekend door Schaible. Een voor echt verklaard Nederlandstalig afschrift was er aan toegevoegd. De brief liet aan duidelijkheid inderdaad niets te wensen over want de slotzin luidde: *“In geval U aan dit bevel geen gevolg zoudt geven, dan zult U uit de dienst ontslagen worden met verlies van gebeurlijke rechten op rustgeld.”*

59. ARA, R.V. nr. D117, map Mees-Meeus. Brief van Drijkoningen aan Meert, 13 juni 1918. Leo Meert schreef in de kantlijn: *“Josson, laat dit eens inzien door de heren Van Mierlo en De Ridder. Het is echter niet nodig dit stuk aan de Duitse overheid mede te delen.”*

me, eerlijk en vaderlands werk verricht, want belangeloos diende ik mijn Vlaanderen en ons rampzalig volk. 'Wie Vlaanderen dient, dient ook België'."⁶⁰

Het bleef ten allen tijde een moeilijke zaak; wie was bruikbaar en wie niet? Toen in juni Nestor Stordeur, geboren in Hamme, zou benoemd worden tot provinciaal inspecteur voor directe belastingen en accijnzen voor Brabant, kropen een aantal activisten in hun pen om de benoeming te voorkomen. De argumentatie is interessant: *"Stordeur kent geen Nederlands alhoewel hij zich misschien op de lijst der Vlaamse ambtenaren heeft laten zetten. Ik ken hem reeds van het atheneum waar hij zijn studies in het Waals regiem gedaan heeft. Het is een oprechte Waalse arrivist, die onze taal altijd gehaat heeft. Hij is reeds dienstdoende provinciaal opziener in Hasselt geweest, maar daar hij de Vlaamse taal niet bekwaam was, is hij moeten opstappen. Vlaamse ambtenaren zijn er genoeg. Waarom dan een Waal voor die belangrijke plaats te nemen?"*⁶¹ Kwaadsprekerij? Zeker, maar ook de nasleep van Franstalige schoolopleidingen in Vlaanderen.

Tegenover deze harde repressie en epuratie toonde de administratie zich nochtans geen gewillig instrument en er werd liever voor geopteerd de werking van de diensten compleet overhoop te halen, tot de zelfvernietiging toe. In de Raad van Vlaanderen op 5 juli 1918 verklaarde Meert dat de administratieve wanorde en het systematisch aangaan van schulden in tal van instellingen en gemeenten in het bezette land een onderdeel was van de Belgische tactiek om het land systematisch uit te putten op financieel gebied. Nadien kon dan de verantwoordelijkheid in de schoenen geschoven worden van de bezettende macht en de activisten. De Duitsers hadden dat opzet tot dusver niet doorzien. Het doel was *"om onmiddellijk na de vrede, een monster-campagne tegen Duitsland te kunnen voeren ten einde te laten zien dat zij het land zeer slecht bestuurd hebben. En men zal dan zeggen dat de activisten zich ook door de Duitsers aan de band hebben laten leggen en er aan hebben meegeholpen om het land tot de ruïne te brengen. Het geldt hier een stelsel dat overal doorgevoerd wordt en waaraan de Duitsers over 't algemeen de nodige aandacht niet schenken. Eenmaal dat de censuur en de officiële bezetting zullen vervallen, dan zal voor ons de grote strijd maar beginnen en wij moeten ons ook dáár tegen wapenen. Dat wou ik mededelen.*"⁶²

60. Deze brief met inlichtingen aangaande de diensten van het kadaster, Brugge, 23 april 1918, door H.R.P.B. (persoon onbekend) bevindt zich in het ARA, R.V. nr. D117.

61. ARA, R.V. nr. D117, map Stordeur. Arthur Keiffer, advocaat bij het beroepshof, 22 juni 1918. Deze tekst werd gebruikt om Leo Meert, en daarna Duitse instanties, te overtuigen om de benoeming te verhinderen.

62. ARA, R.V. nr. P53. Verklaring van Meert in Raad van Vlaanderen, 5 juli 1918, pp. X-3 en 4 V.C.

Die uitspraak van Meert lekte uit naar de buitenwereld en wekte veel verontwaardiging. Het Belgischgezinde *Algemeen Handelsblad* voegde daar chagrijnig aan toe dat in werkelijkheid de Duitsers een oorlogscontributie oplegden van twee miljoen terwijl bovendien tal van provincies, steden en gemeenten nog eens een aparte oorlogsbelasting moesten betalen; daarbij kwamen nog de talrijke incidentele boeten, de systematische inbeslagnemingen en onteigeningen.⁶³ Zo zal de meerderheid van de Vlamingen gedacht hebben want het was gemakkelijk vast te stellen dat de Duitsers de Belgen systematisch uitpersten en uitplunderden. Ze konden het in hun gemeente, in hun straat en in hun woningen aan den lijve ondervinden. En de schuld daarvoor werd inderdaad ook aan de activisten toebedeeld.

De Duitsers zullen de oorlog verliezen

De activistische verwezenlijkingen waren volkomen afhankelijk van wat de bezetter wilde toestaan. Zolang de Duitse legers op het slagveld standhielden of zelfs oprukten, konden de activisten optimistisch zijn. Dat werd anders vanaf de zomer van 1918. De lenteoffensieven van Ludendorff, die op het westelijk front de beslissing hadden moeten forceren, waren doodgelopen. De geallieerde gevechtskracht groeide dag na dag terwijl de Duitse verzwakte. Berlijn begon vredesvisjes uit te gooien. De Duitsers spiegelde de activisten voor dat ze amnestie zouden bedingen en dat de nieuw benoemde of bevorderde ambtenaren nog binnen het oorlogsrecht vielen. Ondertussen hadden ze de Raad van Vlaanderen op non-actief gezet en de Gevolmachtigden vervangen door een Commissie van Zaakgelastigden, een *Beirat*, die nog nauwer met het bezettingsbestuur was verbonden. Commissievoorzitter Josué De Decker vertelde aan de andere Zaakgelastigden, waaronder Leo Meert die Financiën had behouden, dat hij hoopte dat de Duitsers nog sterk genoeg zouden staan om bij de onderhandelingen ondermeer te eisen dat de Belgische regering de “*bestuurlijke scheiding met de daaraan verbonden benoemingen*” zou eerbiedigen. Dan zou ook het ministerie van Financiën blijven bestaan zoals het door de activisten was gemodelleerd.⁶⁴

Maar wat als Duitsland zodanig verzwakte dat Berlijn helemaal geen voorwaarden kon bedingen? Dat toekomstperspectief kwam dichterbij naarmate het Duitse leger aftakelde en dat proces verliep aan een hoog tempo. De activisten werden zenuwachtig. Hun verwezenlijkingen zouden misschien geslachtetofferd worden als

63. *Algemeen Handelsblad*, 10 september 1918.

64. AMVC, Raad van Vlaanderen, R 1008/H, nalatenschap De Decker 96871/1. Verklaring van De Decker in de *Beirat*-vergadering van 16 oktober 1918.

dat voor een compromisvrede nodig was. Misschien behaalden de geallieerden een totale overwinning op het slagveld. Dan zou 'België' glorieus kunnen terugkeren vanuit Le Havre en vanuit de Duitse deportatieoordelen! Er waren er die openlijk de rekening durfden opmaken. Die was niet positief. De Jong-Vlaming Emiel Van Bergen verklaarde in de Raad van Vlaanderen op 25 juli: *“Door dik en dun zijn wij de Duitse politiek gevolgd, eerlijk vertrouwend in haar oprechtheid, overtuigd het belang van ons volk te dienen. Daardoor hebben wij de haat van ten minste drie vierde der wereld en onze eigen franskiljons, de vijandschap onzer passieven en van het grootste gedeelte van ons eigen volk op de hals gehaald. Losgelaten door de Duitse politiek, moet het activisme in een nieuw België geïsoleerd staan, als een zondebok blootgesteld aan de wraakzucht van al wat Belgisch denkt en voelt. Want, laat ons geen begoochelingen koesteren omtrent de gevoelens van machthebbers en bevolking, in geval van België's herstel in welke vorm ook. De activisten zouden, met al wat zij tot stand gebracht hebben, weggevaagd worden.”*⁶⁵

Van Bergen kreeg gelijk vanaf 11 november 1918. Duitsland was uitgeput en gaf de strijd op. De Belgische elite, met koning en regering aan het hoofd, keerde in triomf terug naar Brussel.

De regering had zich al wekenlang voorbereid op de terugkeer waarbij ze ook de toestand in de ministeriële departementen had geëvalueerd. Op 17 oktober kreeg minister van Financiën Van de Vyvere een brief waarin te lezen stond dat de secretarissen-generaal van de ministeries waren bijeengeroepen voor overleg zodat het werk zo snel mogelijk weer kon opgestart worden. Ze moesten ondermeer overgaan tot *“l'élimination des indignes”*.⁶⁶ Maar een ander zou het uitvoeren want op 21 november benoemde de koning de Brusselse advocaat van katholieke signatuur, Leon Delacroix, tot nieuwe minister van Financiën én tot regeringsleider. Gelet op de rampzalige financiële en economische toestand van het land had hij geen gemakkelijke taak voor de boeg. Bovendien moest hij de administratie van het departement Financiën opnieuw tot een werkbaar instrument hervormen. Hij begon daar meteen mee. Op 25 november ontvingen zijn ambtenaren een zegebulletin: het land was eindelijk bevrijd. Maar het was ook een puinhoop en de diensten van Financiën hadden een belangrijke taak in het herstel, *“cette oeuvre grandiose et laborieuse”*.⁶⁷

65. ARA, R.V. nr. P53. Raad van Vlaanderen, 25 juli 1918, p. IV/3 VL.

66. Brief van Levie aan Van de Vyvere, 17 oktober 1908, in het kader van de werkzaamheden van de Werkgroep Juridische Maatregelen bij de Bevrijding van het Land, onder de persoonlijke leiding van Minister van Justitie Carton de Wiart. ARA, Archief de Broqueville, de aangehaalde brief in nr. 507, voor de werkgroep zie ook nrs. 505, 506, 507.

67. ARA, Fin. nr. 98, dos. 1. Dagorde aan personeel, 25 november 1918.

Dat administratieve apparaat zag er niet goed uit. Overal waren gaten doordat ambtenaren soldaat waren geworden; een aantal was gesneuveld. Anderen waren zodanig oud of verzwakt door ziekte of onder invloed van hun deportatie dat ook zij moesten vervangen worden. En dan waren er nog mensen die hun dienst verwaarloosd hadden of hun functie hadden gebruikt om voor eigen rekening te werken. De laatste categorie mensen, waarop Delacroix niet meer wilde rekenen, waren de activistische ambtenaren. Dat kan uiteraard geen verbazing wekken en was op voorhand binnen de regering afgesproken. Op 28 november liet hij de directeurs van al de buitendiensten weten dat de vooroorlogse toestand werd hersteld. Elke ambtenaar moest terugkeren naar de stoel waarop hij vier jaar geleden zat; behalve *“les indignes”*, zijnde de oneerlijken en de activisten. Alle benoemingen, promoties en mutaties uit de bezettingstijd werden ongedaan gemaakt. Hij vroeg de directeurs hem een gedetailleerd verslag toe te sturen.⁶⁸

Epiloog

De dagen van de activistische machtsgreep waren geteld. Nadat de Duitsers de handdoek in de ring hadden gegooid, moest Leo Meert het ministerie van Financiën loslaten. Hij week uit naar Nederland en nadien naar Duitsland. Maar zijn activiteiten zouden een erfenis achterlaten.

We weten nu dat er in het departement van Financiën wel degelijk meer aan de hand was dan wat dé apologet van het activisme, Arthur Faingnaert ons wil doen geloven. Volgens hem hadden de Duitsers altijd dwarsgelegen en was er nooit een werkelijke splitsing doorgevoerd.⁶⁹ Het is waar dat de Duitsers de greep op het belastingsgeld niet wilden lossen maar ze hadden de activisten wel gelegenheid gegeven om het departement tot op zekere hoogte te infiltreren en hun tegenstanders te terroriseren. De herinnering daaraan zou nog lang een factor van betekenis

68. ARA, Fin. nr. 98, dos. 2. Verslag van 28 november 1918. De verslagen die vanuit de provincie kwamen bevinden zich eveneens onder dit nummer.

69. A.L. FAINGNAERT, *Verraad [...]*, pp. 567-568. De activisten vonden vanzelfsprekend dat de greep van de Gevolmachtigden op de administratie niet groot genoeg was. Het oorlogsrecht steunde overigens de Belgische ambtenarij wanneer ze een zekere gehoorzaamheid aan de Duitse *General-Referent* prefereerden. Op de Algemene Vergadering van de Raad van Vlaanderen op 16 augustus 1918 zou Meert over zijn machteloosheid klagen: *“omdat er een stelsel is dat eerst de orders gehaald worden bij de Duitsers, wat er mag doorgezet worden en wat er niet mag doorgezet worden.”* Die sneer naar de bezetter werd op bravo-geroep onthaald. Hij kreeg bijval vanwege De Decker die soortgelijke ervaringen had in de administratie van onderwijs. AMVC, R.V. R 1008 H, nalatenschap De Decker 96871/6.

blijven. Maar er kleefde nog een belangrijk aspect aan de activistische terreur-methode: hun administratieve medewerkers werden bewust en weloverwogen over de brug gehaald met behulp van niet mis te verstane dwang. Dat gaf deze mensen de gelegenheid om zich ook te beschouwen als slachtoffers van het hele gebeuren.

Er moet rekening gehouden worden met het feit dat de bezetting slechts een verheving van de taalstrijd binnen de administratie betekende. De verhoudingen binnen de ambtenarij waren vóór de oorlog al uitermate gespannen. Het activisme zou dit slechts, zij het dan drastisch, verergeren. Wij onderschatten na zovele decennia de haat die vóór en tijdens de oorlog tussen de ambtenaren werd opgestapeld omwille van flamingantisme en wallingantisme. De meest gemene beschuldigingen van machtsmisbruik werden uitgewisseld en ze waren niet onterecht. De flamingantische Financiën-ambtenaar en activist Desideer Beirnaert zou bijvoorbeeld beweren dat de franskiljonse top in de loop van 1916 een veertigtal lagere Vlaamse ambtenaren naar Wallonië had doen verhuizen, hetgeen volstrekt ongebruikelijk was. Waarom? *“De Walen bleven dus in Vlaanderen! Zij de bevoorrechte en vertroetelde kinderen mochten in het door hen uitgebuite Vlaanderen op de twee oren rusten. De Walen moeten immers in Vlaanderen behouden worden om de verfranste vesting te bevolken, en om de activisten bij de terugkomst van de Belgische regering (zoals een hunner de moed bezat zulks te verklaren) uit hun kot te slepen.”*⁷⁰ Het tekent de sfeer zoals ze was gegroeid. Die sfeer zou de komende jaren verder verzieken.

Het was bovendien niet gedaan met het verdwijnen van de Duitsers. Na 11 november 1918 ontwikkelde zich een nieuwe golf van repressie en epuratie. Die ging gepaard met een zelfbewuste francofone opmars die deed denken aan de *“administratieve kolonisatie”* à la negentiende eeuw. Die had men in Vlaanderen nog vers in het geheugen en de afkeer daarvoor zwengelde het flamingantisme weer aan. De Belgische weerwraak richtte zich bovendien niet zozeer tegen de notoire activisten – die waren immers meestal naar het buitenland gevlucht – maar wel tegen de ambtenaren die tijdens de bezetting aan de zware druk hadden toegegeven. En ook tegen de ambtenaren die geen activist geweest waren maar die toch vonden dat het flamingantisme als politieke stroming zijn rechten *niet* had verloren als gevolg van de activistische collaboratie en die dus opnieuw taaleisen formuleerden. De Vlaamse Beweging was immers veel ruimer dan de collaboratie van deze minderheid en na 1918 stond een nieuwe generatie klaar. Deze taaleisen vormden een blijvende bedreiging voor de Franstalige dominantie in de admini-

70. ARA, R.V. nr. D103, dos. Beirnaert. Brief van D. Beirnaert aan L. Meert, 12 augustus 1918.

stratie. De tegenstanders reageerden met alle macht waarover ze beschikten, aangevuurd door de haat die uit de bezetting was voortgevloeid. Het ministerie van Financiën zou daardoor een strijdtoneel blijven.⁷¹ Tot de wet van 1921 op de bestuurszaken een nieuwe situatie schiep.⁷² Al betekende dat lang niet het einde van het taalconflict in de administratie.

Tot slot nog een opmerking terzijde: Financiën speelde nog een rol van betekenis wat de juridische afwikkeling van het activisme betrof. De beschuldiging van “*zaktivisme*”, collaboreren omwille van de persoonlijke financiële en materiële voordelen die daar aan kleefden, werd na de oorlog in Vlaams-nationalistische kringen verontwaardigd afgewezen. Ondermeer met het argument dat de rechtbanken slechts relatief kleine sommen vorderden van degenen die strafrechtelijk vervolgd werden.⁷³ De achtergrond van deze terughoudendheid was niet dat dit ‘zaktivisme’ zich nooit had voorgedaan. De reden moet elders gezocht worden. Op 28 april 1919 schreef secretaris-generaal van Financiën Buisserset aan zijn collega van Kunsten en Wetenschappen de la Vallée-Pousin dat het weinig zin had dat de staat zich burgerlijke partij stelde om bij de gewezen activisten-ambtenaren de sommen te vorderen ter compensatie van de hoge, vaak gecumuleerde lonen die zij tijdens de bezetting hadden opgestreken. Ze zouden immers systematisch “*la crainte de misère*” invoeren om aan de terugbetaling te ontsnappen, zeker na uitwijking of veroordeling. Geld terugkrijgen was vrijwel onhaalbaar en dus was de terugvordering niet zinvol. “*Je crois utile de vous dire, en terminant, que ses idées sont partagées par M. le Premier Ministre.*” De oude advocaat in minister Delacroix had geen zin om strafrechtelijk eisen te formuleren die toch niet afdwingbaar waren. Achteraf gezien was dat een politieke blunder van formaat vanwege de Belgische overheid.

Hoe dan ook, uit deze studie blijkt dat de oorlogsperiode en haar nasleep van groot belang waren voor de evolutie van de Vlaamse Beweging. Tevens is duidelijk geworden hoe bedreigend voor het persoonlijk welzijn, de taalstrijd in de administratie wel was. Zowel flaminganten als Belgischgezinden hebben in de periode

71. Die taalstrijd, meteen na 11 november 1918, binnen het departement van Financiën wordt behandeld in R. NIJSSEN en L. VANDEWEYER, “Un véritable nid d’activistes”. De Hasseltse ambtenaren van Financiën in de vuurlinie van de Vlaamse strijd 1918-1920, in: *Limburg*, 1994, nr. 4, pp. 193-215.

72. Een voortreffelijke analyse van deze taalwet is te vinden in L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse Beweging*, dl. 2, *Geschiedenis van het Davidsfonds 1914-1936*, Leuven, 1985, pp. 118-123.

73. Betreffende het propagandistisch uitbuiten van deze terughoudendheid vanwege de Belgische staat: L. VANDEWEYER, *Kolenverdeling* [...], p. 23.

vóór, tijdens en na 1914-1918, ruimschoots hun deel gehad van een meedogenloze behandeling als daders én als slachtoffers. Dat heeft in de geesten van velen zware sporen nagelaten in de vorm van haat en wraakzucht. Van flamingantische kant richtte die zich ook tegen het Belgische politieke regime. Ook buiten de bezettingstijd werd de Belgische administratie immers gekenmerkt door een autoritaire bedrijfscultuur. Topambtenaren genieten per definitie politieke dekking, ongeacht hun leidinggevende bekwaamheid en hun gedrag tegenover ondergeschikten. Ook dat heeft de verhoudingen op taalvlak drastisch verergerd. Het proces van 'administratieve scheiding' zou zich daardoor onderhuids onstuitbaar verder ontwikkelen.

DR. LUC VANDEWEYER
KEIBERG 9, B-3020 HERENT